

brezposelni podpori, in kulturno izkoreninjen«. Problem je treba rešiti hitro. Mnogo škode se ne bo dalo več popraviti, a preprečiti je treba novo. Toda če se reši vprašanje zadovoljivo, »verujem, da bo večina Novih Američanov in generacija, ki jim bo sledila, imela možnost, da postanejo velika skupina samozavestnih, konstruktivnih državljanov in da bodo s svojimi različnimi rasnimi in kulturnimi ozadji, podedovanimi od vseljenških staršev, obogatili civilizacijo in poglobili kulturo tega Novega sveta«.

Vidimo, da se Adamič, čeprav zaveden Amerikanec, dobro zaveda problemov svojih sonarodnjakov v novem svetu in skuša pomagati pri njih rešitvi. Njegov položaj priznanega ameriškega pisatelja in publicista mu daje možnost, da nastopi kot nekak glasnik manj uspešnih vseljencev, kot nekak tolmač njihovih potreb in želj, z upravičenim upanjem, da bo njegov glas slišen. Gornja brošurica je važen in stvaren poskus, vsaj prikazati velikost problema oz. vseljenške mase. In problemi naših ameriških rojakov, katerih število je za majhen narod, kakršen je naš, vse prej kot brezpomembno, so gotovo zanimivi tudi za nas Slovence v »stari domovini«.

Priredila Olga Grahorjeva

SLOVENSKI KMEČKI PUNTI

(Ob izidu »Kmečke puntarije« Bratka Krefta.)

»Trubar in Dalmatin sta zapisala v knjigo spomenik slovenskega svojega dela, puntarski kmetje so ga zapisali v kamenito slovensko zemljo s svojo vročo krvjó...« (Ivan Cankar, Slovensko ljudstvo in slovenska kultura.)

»Škoda za slovenske kmete, ki so se tako hrabro borili.« (Fr. Engels Marxu v pismu dne 7. 3. 1856. Izdaja Marx-Engelsove korespondence, Rjazanov, II, 1929.)

Slovenski kmečki punti ob koncu 15. in v začetku 16. stoletja še danes niso našli v pisani slovenski zgodovini mesta, ki jim pripada po njihovem pomenu in važnosti za nadaljni razvoj slovenskega kmečkega ljudstva. Slovenski zgodovinarji ne upoštevajo razvojnih zakonov družbe ter obravnavajo kmečke punte kot krvavo epizodo v slovenski preteklosti. Omejujejo se na popis dogodkov, ki jih nizajo drugega k drugemu. V »Nemški kmečki vojni« je Fr. Engels v zvezi s punti nemških kmetov prvi zgodovinsko opredelil tudi kmečke upore na slovenskih tleh (str. 45, 51, 52 in 88 slovenske izdaje) ter pokazal na njihov socialni izvor in razvojni pomen. Ivan Cankar je poleg A. Aškerca prvi Slovenec, ki je v tej »krvavi epizodi« videl najsvetlejšo točko v temni slovenski preteklosti:

»Tisti obupani, v svojem obupu do blaznosti pogumni kmetje, ki so požigali graščine in ki so se upirali cesarski vojski s kosami, cepci in vilami, tisti kmetje, ki so obešali valpte in gnali graščake pred plug, niso bili manjši delavci na polju slovenske kulture nego Trubar in Dalmatin. — Matija Gubec, ki so ga posadili v Zagrebu na razbeljen tron ter mu dali na glavo razbeljeno krono in mu potisnili v roko razbeljeno žezlo, zasluži v vékomeh spominu tron od brona na Markovem trgu in krono od zlatá«. (»Slovensko ljudstvo in slovenska kultura«).

Slovenski punti pa so tudi po Cankarju ostali pastorek meščanskih zgodovinarjev.

Ko je Bratko Kreft v svoji »Kmečki puntariji« podal košček resničnih dogajanj te velike borbe, je umestno, da podamo kratek oris gibalnih zako-

nov fevdalne družbe, ki so nujno vodili do tako krvavih obračunavanj, kakor jih predstavljajo ravno tudi slovenski kmečki panti 15. in 16. stoletja.

*

Za proučevanje zakonitosti v razvoju fevdalne družbe moramo pravilno razumeti značaj fevdalnega gospodarstva.¹ V fevdalni družbi je prevladovalo naturalno gospodarstvo, t. j. zaključeno gospodarstvo kmečke družine, ki pridela vse, kar potrebuje za svoje preživljanje, sama doma; izmenjava proizvodov je torej slabo razvita, denar pa še skoro neznan. V tem naturalnem gospodarstvu, ki temelji na združenem poljedelskem in obrtniškem delu, je zemlja glavno proizvajalno sredstvo in tako glavni činitelj v gospodarstvu fevdalne družbe. To dejstvo je opredeljevalo značaj ekonomskih odnosov fevdalne družbe: odnosov lastnika zemlje — graščaka do neposrednega producenta — kmeta. Bistvo teh odnosov je bilo v tem, da je posedoval neposredni producent vsa proizvajalna sredstva razen zemlje. Njemu nasproti je stal graščak, ki je bil lastnik glavnega produkcijskega sredstva — zemlje. V tem medsebojnem odnosu graščaka in kmeta je temeljilo osnovno protislovje fevdalne družbe. To protislovje je obstajalo v tem, da si je graščak prisvajal produkt individualne proizvodnje kmeta in obrtnika. Gibanje in rešitev tega nasprotja obsega bistvo razvoja fevdalizma.

Kakor si stojita v današnji kapitalistični družbi nasproti dva razreda: proletariat in kapitalisti, tako sta si stala v fevdalni družbi srednjega in novega veka nasproti kmet (tlačan) in graščak (fevdalec). Fevdalna družba je bila torej tudi razredna družba, v kateri je vladajoči razred fevdalcev izkoriščal zatirani razred — podložne kmete. Kakor pa daje v kapitalistični družbi kapitalistu lastnina družbenih produkcijskih sredstev moč, da lahko izkorišča delavca, ki je le lastnik svoje delovne sile, tako je v fevdalni družbi dajala graščaku lastnina nad zemljo, ki je bila tedaj najvažnejše produkcijsko sredstvo, moč, da je izkoriščal kmeta tlačana, ki je bil lastnik vsega drugega, za proizvodnjo njegovih življenjskih sredstev potrebnega orodja, le zemlje ne. Lastnik zemlje je bil graščak — fevdalec, ki je imel nad njo izključen monopol.

Oblike razrednega izkoriščanja so se v fevdalni družbi izpreminjale in razvijale vzporedno z razvojem proizvajalnih sil. Prva oblika izkoriščanja v fevdalizmu je bila delovna renta (tlaka). Pri tej je neposredni producent — tlačan — nekoliko dni na teden delal za graščaka na njegovem posestvu. Pri tem je tlačan delal z orodjem, ki je bodisi pravno, bodisi dejansko pripadalo njemu.

Tlaka, ki jo je opravljal tlačan graščaku, je prva prav nič prikrita oblika izkoriščanja. Tukaj je delo tlačanovo, ki ga opravlja za sebe, prostorno in časovno ločeno od dela, ki ga opravlja za graščaka — zemljiškega lastnika. Tako neprikrito in neposredno izkoriščanje je bilo možno le pri istočasnem obstoju nekega izvengospodarskega nasilja in pritiska. Ta izvengospodarski pritisk se je izražal v tem, da je bil kmet graščaku podložen. Marx piše o tem sledeče (Kapital III. str. 840, 841.): »Jasno je, da mora v vseh formacijah, v katerih ostane neposredni delavec, 'posestnik' vseh za pridobivanje njegovih življenjskih potrebščin potrebnih produkcijskih sredstev in delovnih pogojev, izstopati lastninski odnos istočasno kot odnos gospodstva in podložništva, neposredni producent pa kot podložnik; podložništvo, ki se lahko omili od tlačanstva do navadnega zakupa. Neposredni producent je tu...

¹ Kratek in najboljši pregled le-tega daje knjižica: »Kratkoe uvedenie v istoriju dokapitaličeskikh formacij.« Izdaja Ruske Akademije znanosti za materialno kulturo, Moskva 1934.

v posesti svojih lastnih proizvodnih sredstev in stvarnih delovnih pogojev, ki so potrebni, da lahko dela in proizvaja svoja življenjska sredstva; poljedelstvo kakor tudi z njim zvezano domačo obrt vodi samostojno... Pod takimi pogoji ga je lahko prisiliti, da odda večprodukt nominalnemu zemljiškemu lastniku, le z izvangospodarskim nasiljem. Potrebni sta torej csebna odvisnost in nesvoboda kakršnekoli stopnje in privezanost na zemljo kot njena pritiklina, podložništvo v pravem pomenu besede.«

Kmet v fevdalni družbi ni bil svoboden ter je bil v tej ali oni obliki priklenjen k zemlji kot njena pritiklina. Pravni lastnik zemlje in seveda tudi v tej ali oni obliki k njej priklenjenih kmetov je bil graščak-fevdalec. Najbolj jasna izrazna oblika teh fevdalnih odnosov izkoriščanja je bilo podložniško pravo.

Na ta način je bila osnovna in odločilna posebnost fevdalnih produkcijskih odnosov ta, da je oblika izkoriščanja neizogibno privzemala obliko izvangospodarskega nasilja in da je bil neposredni producent podložnik. Podložništvo v tej ali oni obliki je bilo zato bistveni znak fevdalne družbe.

Delovna renta ali tlaka je slonela na nizki stopnji razvoja proizvodnih sil družbe in na primitivnosti dela samega. Vzporedno z razvojem proizvodnih sil se je izpremenila tudi oblika izkoriščanja. Na določeni stopnji razvoja je bilo za graščaka bolj ugodno, da je namesto tlake pobiral od kmetov določeno količino produktov. Tedaj je delovno rento zamenjala produktna renta.

»Produktna renta zahteva višje kulturno stanje neposrednega producenta, torej višjo razvojno stopnjo njegovega dela in družbe sploh«. (Kapital, slov. izid. str. 333.).

Dočim je pri delovni renti delal kmet pod neposrednim pritiskom graščaka ali njegovega valpta, je sedaj delal pod pritiskom določenih družbenih odnosov. Delo za graščaka se ni več oddelilo v prostoru in času od dela za kmeta samega. Vsaka ura kmetovega dela je tako vsebovala delo za kmetovo lastno potrebo (potrebno delo) in presežno delo za graščaka.

Produktna renta pomeni že neko emancipacijo proizvodnje neposrednih producentov fevdalne družbe od graščaka. Vzporedno s tem se je začela za kmeta pojavljati možnost, da bi presežno delo opravljal ne za graščaka, marveč za sebe:

»V primeri z delovno rento ima producent nasprotno mnogo več prilike, najti čas za presežno delo, katerega produkt bo njegova last prav tako kakor tisti produkt njegovega dela, ki zadovolji njegove neobhodne potrebe.« (Kapital, sl. izd. str. 334.)

Tako si je podložni kmet že sam lahko kopičil bogastvo in nabavljal več proizvodnih sredstev, kakor jih je mogel sam rabiti. Tako je nastala že možnost, »da si je kmet pridobil že sredstva, da je lahko sam izkoriščal tuje delo«. (Kapital, str. 334.)

S produktno rento se je torej že začela emancipacija gospodarstev neposrednega producenta od gospodstva graščakov. Ta emancipacija je že pokazala na gospodarsko možnost, da se uniči fevdalno izkoriščanje in odpravi oblast fevdalcev, ker bi posledica tega bila, da bi kmet dosegel možnost, da bi vse svoje presežno delo realiziral v svojem lastnem gospodarstvu. Produktna renta je še bolj jasno pokazala, da je zemlja odločilni činitelj v gospodarstvu fevdalne družbe in da ima graščak zato, ker je vladal nad njo, materialno osnovo za izkoriščanje kmetov. Prehod od delovne rente k produktni renti je torej nadalje razvil in zaostril osnovno nasprotje fevdalne družbe.

Razvoj blagovnega in denarnega prometa v mestih je zajel tudi fevdalno podeželje. Razvoj svetovne trgovine je prinašal na trg vedno nove vrste

blaga in s tem povzročal nastanek vedno novih potreb. Prejšnje naturalno gospodarstvo se je notranje rušilo. Jasen izraz tega razpada v naturalnem gospodarstvu je bila zamenjava produktne rente z denarno rento:

»Preobrazba produktne rente v denarno rento predpostavlja že znatnejši razvoj trgovine, mestne industrije, produkcije blaga sploh in s tem obtok denarja«. (Kapital, str. 335.)

Kmet je plačeval sedaj graščaku dajatve v denarju in ne več v produktih. Fevdalne oblike izkoriščanja so razvile s tem vse svoje možnosti. Istočasno so fevdalne oblike izkoriščanja porajale v svoji notranjosti že nove oblike izkoriščanja — kapitalistične: veliki kmet je izkoriščal delovno silo kajžarja, osebenjka. Tudi graščaki so začeli prehajati od naturalnega gospodarstva h kapitalističnemu poljedelstvu — k proizvodnji poljskih pridelkov za trg.

Tako je začelo naturalno gospodarstvo s svojo povezanostjo poljedelstva in obrti odstopati mesto blagovnemu gospodarstvu, ki je slonelo na delitvi dela. Neposredni producent je pa ostal slej ko prej dedni posestnik zemlje, ki je opravljal za zemljiškega gospoda, ki je bil lastnik najvažnejšega proizvodnega sredstva, presežno prisilno delo, t. j. neplačano delo, za katerega ni dobil protivrednosti in ga je v obliki denarja izročal graščaku.

To pa pomeni, da se je osnovno nasprotje fevdalne družbe še bolj zaostriло. Razvoj izmenjave in trga je še mnogo bolj povečal možnosti, da bi kmet sam mogel realizirati nadprodukt, ki ga je moral »odrajtovati« graščaku. Gospodarstvo kmetov se je še bolj emancipiralo od gospodstva graščakov. Z denarnim gospodarstvom se je razvila za kmeta polna možnost, da bi vodil gospodarstvo tako, kakor bi se njemu zdelo najboljše, tako je pa moral spričo fevdalnih odnosov del svojega produkta — namesto da bi ga sam vnovčil na trgu — izročiti v graščakove kašče ali v obliki denarja v njegove zakladnice. To zaostreno nasprotje med kmetom in zemljiškim lastnikom je vedno bolj postavljalo v ospredje nujnost, da bi se uničila materialna baza fevdalnega gospodstva — nujnost razlastitve graščakov. Tako je vodil razvoj fevdalne družbe k njenemu uničenju in k zamenjavi fevdalnih odnosov z novim tipom družbenih odnosov:

»Pri svojem nadaljnjem razvoju mora denarna renta privedi — ne glede na vmesne oblike, kakor je n. pr. renta malega kmečkega zakupnika — bodisi do spremenitve zemlje v svobodno kmečko lastnino, bodisi do oblike kapitalističnega načina produkcije, do rente, ki jo plačuje kapitalistični zakupnik.« (Kapital, str. 335.)

Tako smo raziskali v zvezi z razvojem fevdalne rente eno stran osnovnega nasprotja fevdalne družbe — odvisnost neposrednega producenta fevdalne družbe od graščaka. Raziskati pa moramo še drugo stran razvoja tega nasprotja, ki je s prvo neločljivo zvezana. Ta druga stran obstoji v emancipaciji neposrednih producentov — obrtnikov iz oblasti graščakov s pomočjo izločitve obrtniškega dela iz vaškega gospodarstva, razvoj delitve dela med podeželjem in mesti — nastanek mest kot središč svobodne obrti.

Naturalno gospodarstvo fevdalne družbe je slonelo na edinstvu poljedelškega in obrtnega dela. Domača obrt je bila sestavni del naturalnega gospodarstva. Razvoj delitve dela pa je na določeni stopnji vodil do odcepitve obrti od poljedelstva, do njene osamosvojitve. Vaški obrtniki so spočetka ostali pod fevdalno oblastjo svojega graščaka ter so mu »odrajtovali« svoj večprodukt v obliki proizvodov svoje obrti. Specifična posebnost obrtnega dela — njegova povezanost s trgov — je rodila posledico, da so se obrtniki koncentrirali najprej okoli gradov in samostanov, kjer so se vršili prvi semnji. To so prvi zarodki trgov in mest. Ti obrtniki so še dajali del svojih produktov graščaku — mestnemu gospodu —, del pa je ostal njim za prodajo na trgu. S tem se je razvijalo nasprotje med prilaščanjem individualnega

obrnikovega produkta s strani graščaka in med stremljenjem obrtnikov, da se produktna renta uredi, zmanjša in končno odpravi. Na drugi strani so podložni kmetje bežali iz dežele v mesta, kjer so se laže kakor na deželi osamosvojili in vodili samostojno gospodarstvo. Mesta so vzporedno z naraščanjem prometa in trgovine postajala vedno samostojnejša in čedalje bolj neodvisna od graščakov.

Tako se je razvijal proces emancipacije obrtnikov od oblasti fevdalcev. Pri tem pa ne smemo pozabiti na dvoje: ta proces se ni vršil kolektivno, kajti kmetje in obrtniki so bežali v mesta posamično. Drugič pa to, da ubežniki v mestih niso pretrgali z obstoječim družbenim ustrojem, v novem okolju so ohranili prejšnji način dela in ga razvijali dalje. Fevdalno mesto je bilo na ta način produkt razvoja fevdalne družbe in je tvorilo njen posebni del. Zato sta Marx in Engels v »Nemški ideologiji« poudarjala, »da je fevdalni zemljiški lastnini ustrezala v mestu korporativna lastnina in fevdalna organizacija obrti«. Ta fevdalna struktura v gospodarstvu srednjeveških mest se najbolj izraža v cehih. Ti so urejevali proizvodnjo v posameznih obrtih in njen obseg, omejevali konkurenčno borbo med obrtniki, ki so jih ščitili tudi pred vedno novimi pribežniki z dežele. Ravno s to zaključenostjo so cehi na drugi strani ovirali razvoj obrti in postali zaradi vedno večjega števila pomočnikov in vajencev, ki jim je bil dostop v ceh zaprt, sredstvo za iztiskavanje večdela iz pomočnikov in vajencev. Tako so se v fevdalnem mestu, ki je že s samim svojim obstojem izražalo razvoj osnovnega nasprotja fevdalne družbe, razvijala nova nasprotja med cehovskimi in necehovskimi obrtniki, med mojstri in pomočniki itd. Ta nasprotja so vodila k razrušenju cehovskih vezi in k ustvarjanju pogojev za svoboden razvoj obrti.

Evolucija rentnih oblik in razvoj mest nista bila ločena procesa. Nasprotno, bila sta izraz enega in istega pojava. Evolucija fevdalne rente je vsebovala pogoje za svoboden razvoj proizvodnje neposrednih producentov ter s tem dajala tudi možnost za delitev dela in izmenjavo produktov, t. j., ustvarjala je pogoje za nastanek centrov trgovine in obrti — za mesta. Obratno je zopet razvoj mest širil trg in izmenjavo ter pospeševal prehod iz nižje oblike rente v višjo. Na ta način sta bila evolucija fevdalne rente in razvoj mest enoten proces razpada fevdalne družbe, ki je temeljila na edinstvu poljskega in obrtnega dela. Tega je zamenjala blagovna proizvodnja, ki temelji na družbeni delitvi dela in na samostojnih producentih, povezanih med sabo po izmenjavi in trgu. Razvoj blagovnega gospodarstva je izpodjedal tudi samo materialno bazo fevdalnega gospodarstva. Zemlja je začela izgubljati pomen najvažnejšega činitelja v proizvodnji, ker je razvoj delitve dela in samostojnih obrti pomenil obstoj proizvodnje, ki je bila od zemlje neodvisna. Tako so fevdalni način proizvodnje in fevdalni družbeni odnosi postali ovira za nadaljnji razvoj družbe v višjo družbeno formacijo, ki bi slonela na blagovnem gospodarstvu s široko izvedeno družbeno delitvijo dela, v kateri prevladuje mesto nad podeželjem. Razvoj fevdalne družbe je neogibno vodil v meščansko revolucijo.

Da bi zaščitili svojo monopolno oblast nad zemljo in da bi obvladali podložne kmete, so fevdalni zemljiški gospodje ustvarili fevdalno državo. V njej so bili fevdalci s svojimi pravnimi in političnimi predpraviciami ločeni od kmetov in porajajočega se meščanstva. Skupno z duhovščino so tvorili višje stanove. Manjši fevdalci so bili odvisni od večjih, največji je predstavljal občeodržavno oblast: knez, kralj, cesar. Politična oblast vsakega člana vladajočega razreda je bila sorazmerna obsegu njegove oblasti nad zemljo.

Nakazani razvoj fevdalne družbe se pa ni vršil zgolj na osnovi »ekonomske nujnosti«. Ne smemo se omejiti zgolj na raziskovanje »neobходимosti procesa« — stališče, na katerem stoji meščanski objektivist —, marveč si

moramo zastaviti nadaljnje vprašanje: kateri razred je opredeljeval to neobhodnost, nujnost razvoja? Na ta način raziskujemo zgodovinski razvoj kot produkt razredne borbe. Nasprotja zgodovinskega razvoja se izražajo in razrešijo v razrednih borbah. Tako je tudi zgodovina fevdalne družbe zgodovina borbe med razredi, ki so fevdalno družbo sestavljali.

Osnovni stržen razredne borbe v fevdalni družbi je bila borba kmetov, katerih namen je bil, uničiti fevdalno lastnino nad zemljo. Ta borba kmetov proti fevdalcem izpolnjuje vso zgodovino fevdalne družbe. Začela se je že s samim nastankom fevdalizma, ko so kmetje branili kolektivno zemljiško lastnino vaških občin pred uzurpatorji te zemlje — fevdalnim plemstvom. Kmetje so tedaj podlegli in postali tlačani. Raztresenost kmetov, slaba organizacija in preprosto orožje so onemogočali vsak uspeh proti dobro oboroženim vitezom.

V razvoju rente od tlake preko produktne rente do denarne rente pripada odločilna vloga uporom kmetov proti fevdalnemu izkoriščanju, lastnini in oblasti. Vendar so se o teh uporih ohranili le redki spomeniki, deloma zaradi kulturne zaostalosti tedanje dobe, deloma, ker so takratni zgodovinarji, zastopniki vladajočega razreda, vstaje zavestno zamolčavali.

Iz kasnejše dobe, iz 14., 15. in 16. stoletja, pa imamo ohranjene neštete dokaze velikih kmečkih uporov, ki so dosegli svoj višek v začetku 16. stol. V tej dobi so se zaradi denarnega gospodarstva in razvoja trga silno poostrila nasprotja fevdalne družbe. Ta poostritev se je izražala v težnjah fevdalcev k čim večjemu izkoriščanju podložnih kmetov. K temu jih je na eni strani gnala potreba po večjih množinah denarja, da so si lahko nakupili orožje in luksuzne predmete, ki jim jih ni mogel izdelovati podložni kmet, na drugi strani pa možnost, da so na trgu prodali lahko večje količine večprodukta, ki so ga iztisnili iz kmeta.

Razvoj družbene delitve dela in razvoj trga pa je imel učinek tudi na neposredne producente — podložne tlačane. Spoznali so materialno možnost, da realizirajo svoj presežni produkt na trgu in izkupiček iz tega porabijo v lastnem gospodarstvu. To pa je bilo možno le s pogojem, da bi se individualna proizvodnja rešila okovov fevdalne lastnine in postala svobodna proizvodnja malih posestnikov blaga.

Ta zaostrena nasprotja fevdalne družbe so našla svoj vidni izraz v masovnih uporih podložnih kmetov proti oblasti fevdalcev. To je doba kmečkih puntov in vojn v poznem in razvitem fevdalizmu. Osnovna zahteva upornih kmetov je bila odprava fevdalne lastnine nad zemljo in oblasti fevdalcev. Tega programa uporni kmetje niso vedno zavestno formulirali, izražal se je pa v požiganju gradov, pobijanju graščakov, polastitvi zemlje in uničevanju listin, ki so vsebovale zapiske kmečkih dajatev graščaku. Po navadi so ti upori imeli tudi religiozen značaj. Svojo borbo proti razredu fevdalcev so uporni kmetje oblekli v obliko borbe proti religiji vladajočega razreda, »za pravo vero«, katero so videli predvsem v prakrščanstvu.²

Tudi slovenski kmečki punti so del teh velikih dogajanj ob začetku popolnega razkrajanja fevdalne družbe. Združeni pod geslom: »za staro pravdo« so tudi slovenski kmetje pomagali rušiti njene temelje. Bratko Kreft je v svoji »Kmečki puntariji« del tega dogajanja postavil pred nas.

Vito Kraigher

² Najboljša študija o kmečkih puntih v Evropi je gotovo Engelsova »Nemška kmečka vojna«, ki je l. 1936. izšla tudi v slovenskem prevodu v izdaji »Proletarske knjižnice«.